

УДК 352.07:314.15

<https://doi.org/10.62664/cpa.2024.01.05>

Сергій ДЕРЕВ'ЯНКО,

професор кафедри політичних інститутів та процесів,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

доктор політичних наук, професор,

заслужений працівник освіти України

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3848-7072>

(© ДЕРЕВ'ЯНКО С., 2024)

БЕЗПЕКОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВІЙНИ: ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ

Статтю присвячено з'ясуванню місця внутрішньо переміщених осіб (ВПО) як безпекового виклику для територіальних громад їхнього постійного фактичного проживання в умовах збройної агресії рф проти України. Аналізуються масштаби та територіальна специфіка цього нового явища в контексті міграційної політики держави щодо регулювання внутрішніх міграційних процесів, їх взаємозв'язку із зовнішніми; зміст правового статусу та особливості соціалізації ВПО. Висловлено міркування щодо ефективності діяльності органів влади і органів місцевого самоврядування, громадських організацій та їх взаємодії щодо вирішення нагальних базових потреб внутрішніх переселенців у різних сферах, забезпечення їхнього доступу до якісних адміністративних та соціальних послуг. Обґрунтовується важливість адаптації переселенців у новому етносередовищі (на прикладі Івано-Франківщини), утвердження в них національних цінностей і норм, політичних переконань, які є панівними серед місцевого населення, що повинно сприяти запобіганню конфліктів на мовному й ментальному рівнях. Акцентується,

що безпекові виклики, пов'язані із ВПО, очевидно, не вимагають окремої актуалізації, оскільки йдеться про громадян України, які вимушено покинули місця свого постійного проживання, але користуються всією повнотою конституційних прав і свобод. Водночас їх реалізація є складником політики надання безпекових послуг територіальними громадами, спрямованої на підвищення безпеки та комфорту в громадах, створення умов для повноцінного залучення ВПО до економічного, соціального, культурно-духовного й політичного життя у місцях їхнього нового постійного проживання.

Ключові слова : *безпека громад, війна, внутрішньо переміщені особи (ВПО), державна міграційна політика, міграційні процеси, місцеве самоврядування, національна безпека, права громадян, правовий режим воєнного стану, територіальні громади.*

Serhiy DEREVIANKO,

Professor at the Department of Political Institutions and Processes,

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

Doctor of Political Science, Professor,

Honoured Worker of Education of Ukraine

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3848-7072>

(© DEREVIANKO S., 2024)

SECURITY CHALLENGES FOR TERRITORIAL COMMUNITIES IN TIMES OF WAR: INTERNALLY DISPLACED PERSONS

The article is devoted to clarifying the place of internally displaced persons (IDPs) as a security challenge for the territorial communities of their permanent residence in the context of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. The author analyses the scale and territorial specificity of this new phenomenon in the context of the state migration policy

on regulation of internal migration processes and their interconnection with external ones; the content of the legal status and peculiarities of IDPs' socialisation. The author expresses his views on the effectiveness of the activities of the authorities and local self-government bodies, public organisations and their interaction in addressing the urgent basic needs of IDPs in various areas, ensuring their access to quality administrative and social services. The importance of adaptation of IDPs in the new ethnic environment (on the example of Ivano-Frankivsk region), establishment of national values and norms, political beliefs that are dominant among the local population, which should help prevent conflicts at the linguistic and mental levels, is substantiated.

It is emphasised that the security challenges related to IDPs obviously do not require separate change, since we are talking about citizens of Ukraine who have been forced to leave their places of permanent residence, but enjoy the full range of constitutional rights and freedoms. At the same time, their implementation is part of the policy of providing security services by territorial communities aimed at increasing security and comfort in communities, creating conditions for the full involvement of IDPs in economic, social, cultural, spiritual and political life in their new places of residence.

Keywords: *community security, war, internally displaced persons (IDPs), state migration policy, migration processes, local self-government, national security, citizens' rights, legal regime of martial law, territorial communities.*

Постановка проблеми. Міграційні процеси завжди були істотним чинником державотворчих, випробуванням як для окремих громадян, так і їх спільнот, викликом для владних структур. Критичними ці процеси стали й для нас внаслідок збройної агресії рф проти України. Тимчасова окупація українського півострова Крим, частини території південно-східних областей призвели до появи в Україні нового явища, для означення якого використовується термін «внутрішньо переміщені особи» (далі – ВПО).

Масштаби цього явища значні – від 10 до 16 відсотків громадян України, а тому істотно впливають на суспільні процеси в умовах повномасштабного вторгнення РФ, запровадженого правового режиму воєнного стану. ВПО є практично в усіх територіальних громадах України, в окремих їх кількість є близькою, іноді й більшою за кількість місцевих мешканців. Це створює виклики для повсякденного життя громад, що набувають безпекового характеру. Вирішення проблем ВПО вимагає значних фінансових витрат державного і місцевих бюджетів, що істотно обмежені в умовах воєнного стану, організаційних зусиль органів державної влади та органів місцевого самоврядування, громадських організацій та їх взаємодії щодо вирішення нагальних базових потреб внутрішніх переселенців у різних сферах, забезпечення їхнього доступу до якісних адміністративних та соціальних послуг, політичної соціалізації, а тому дослідження безпекових викликів видається науково і практично вагомим і є предметом цієї статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить, що проблема ВПО впродовж останніх років привертає все більше уваги дослідників з огляду на її масштабність, складність й багатоаспектність. Для розуміння ВПО як нової категорії мігрантів доцільним є вивчення праць таких зарубіжних дослідників, як: Ф. Денг, Р. Кохен, С. Каслс, В. Кьолін, Е. Муні, Д. Хелле та ін. Проблеми правового статусу ВПО, їх соціалізації в нових територіальних громадах їх постійного проживання стали предметом дослідження українських науковців – правників, політологів, психологів, соціологів, демографів, фахівців з публічного управління та національної безпеки. Аналіз праць таких дослідників як І. Аракелова, О. Балуська, Р. Бичай, Н. Блюк, О. Капінус, Ю. Капкан, А. Коршун, К. Крахмальова, Е. Лібанова, Є. Мінакова, В. М'яленко, Л. Наливайко, Ю. Пащенко, О. Фесенко та ін. став основою для розуміння феномену ВПО та їх місця в житті територіальних громад. З останніх виокремимо працю прикарпатських дослідників І. Лопушинського, Л. Мосори, І. Озьмінської

та М. Сеньківа [7], у якій аналізуються механізми формування та реалізації державної політики України щодо ВПО. Автором цієї статті в різні роки опубліковано низку наукових праць, що присвячені аналізу проблем ВПО, зокрема їх політичної соціалізації [2], політико-правових проблем захисту прав ВПО, обмеженню їх політичних і виборчих прав, свободи пересування та ін. Водночас дослідження ВПО у контексті безпекових викликів для територіальних громад, вважаємо, ще не набуло достатньої актуалізації.

Мета статті. З'ясувати місце внутрішньо переміщених осіб як безпекового виклику для територіальних громад їхнього постійного фактичного проживання в умовах збройної агресії РФ проти України.

Виклад основного матеріалу. Вихідним є розуміння того, що ВПО, як визначено в Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII є «громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання в результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» (абзац перший частини першої статті 1) [12].

Зауважимо, що термін «внутрішньо переміщені особи» в міжнародному праві вживається з початку 1990-х рр. як «internally displaced persons (IDPs)» щодо осіб, які під час вимушеної міграції залишилися в межах адміністративних кордонів країни-походження, не перемістилися за межі своєї держави [6].

Масштаби цього явища досить відчутні – за даними Центру моніторингу внутрішнього переміщення (IDMC) наприкінці 2023 року 75,9 мільйона людей покинули свої громади та знайшли житло деінде в своїй

країні. Загальна кількість людей, які проживають у внутрішньому переміщенні, зросла на 51% за останні п'ять років, досягнувши рекордного рівня в 75,9 мільйона людей у 116 країнах на кінець 2023 року [16].

Зауважимо, що на відміну від традиційних мігрантів, переміщення котрих має добровільний характер і може бути зумовлене економічними потребами чи особистим вибором людини, ВПО здебільшого змушені залишати свої домівки через насильство, збройні конфлікти, переслідування, стихійні лиха, техногенні катастрофи (недобровільний характер). Нагадаємо, що в недалекому минулому України вже були вимушені переселенці через техногенну катастрофу на Чорнобильській АЕС. Проте, масштаби явища вимушеного внутрішнього переміщення набули критичних для спроможності держави показників через гібридну агресію рф проти України з 2014 р., а особливо – після повномасштабного вторгнення рф на територію України з 24 лютого 2022 року.

У загальносвітовій статистиці Україна станом на 03 травня 2022 року з кількістю приблизно 8 млн. осіб вимушених переселенців в межах країни (18,2% загального населення) посідала друге місце у світі та перше місце на Європейському континенті [16].

2023 року в Україні було зафіксовано 714 000 переміщень, що є консервативним показником, ураховуючи відсутність вичерпних даних у частинах країни, окупованих рф. Загалом 2023 року кількість офіційно зареєстрованих ВПО в Україні досягла 4,9 млн. осіб, з них 3,6 млн. – особи, які перемістилися після початку повномасштабної війни [8]. Ситуація водночас не змінилася й на середину 2024 року, попри зниження кількості ВПО.

Аналіз офіційних даних, що постійно оновлюються Міністерством соціальної політики України, дають можливість простежити динаміку зміни їх кількості та територіального розподілу. Так, станом на 28.05.2024 р. кількість зареєстрованих облікованих ВПО в Україні складає 4 689 548

осіб, з них – в Івано-Франківській обл. – 116 312 осіб [8]. Статистика ця динамічна – для порівняння на 06.07.2021 р – 473 650, на 23.08.2023 р. – 4 913 741. В Івано-Франківській обл. на ці дати зареєстровано відповідно – 3 928 і 127 890 осіб [8].

З перших днів вторгнення рф на територію України в лютому 2014 р. розпочався стихійний процес переміщення мешканців з Криму й східних областей. Координаційна рада з питань надзвичайних ситуацій провела підготовчу роботу й запросила 2 тис. громадян з тих областей на Прикарпаття. Утворили Координаційний центр для ВПО, який діє і нині у будівлі «Просвіти». Що ми не могли тоді уявити, так це термінів переселення.

Пройшло 10 років й кількість ВПО в області є досить значною, динаміка її пов'язана власне з перебігом війни, особливо повномасштабною агресією рф. Згідно з отриманими на наш запит даних Департаменту соціальної політики Івано-Франківської ОДА/ОВА станом на 29.05.2024 р. кількість зареєстрованих облікованих ВПО на території області складає 116648 осіб. Як видно із наведеної таблиці 1, ВПО є у всіх 62-х територіальних громадах області, хоча їх розподіл є нерівномірним (найбільше ВПО в м. Івано-Франківську – 39979 осіб, найменше – Букачівській ТГ – 146).

Таблиця 1. Інформація щодо кількості ВПО на території
Івано-Франківської області

п/п	Назва територіальної громади, район	29.05. 2024	п/п	Назва територіальної громади, район	29.05. 2024	п/п	Назва територіальної громади, район	29.05. 2024
	Всього 116648		19.	Верхнянська ТГ	437		Тлумацька ТГ	1557
	<i>Верховинський район</i>		20.	Вигодська ТГ	1320	41.	Дубовецька ТГ	321
	усього	3737	21.	Витвицька ТГ	214	42.	Олешанська ТГ	234
1.	Білоберізька ТГ	430		<i>Калуський район</i>		43.	Обертинська ТГ	226
2.	Зеленська ТГ	229		усього	5022	44.	Більшівцівська ТГ	342
3.	Верховинська ТГ	3078	22.	Войнилівська ТГ	471	45.	Загвездянська ТГ	322
	<i>Косівський район</i>		23.	Долинська ТГ	3535	46.	Єзупільська ТГ	358
	усього	7290	24.	Дубівська ТГ	233	47.	Тисменицька ТГ	1372
4.	Космацька ТГ	342	25.	Калуська ТГ	4264	48.	Старобородчанська ТГ	187
5.	Кутська ТГ	1469	26.	Новицька ТГ	559	49.	Івано-Франківська ТГ	39979
6.	Рожнівська ТГ	808	27.	Перегінська ТГ	806		<i>Коломийський район</i>	
7.	Яблунівська ТГ	917	28.	Рожнятівська ТГ	809		Усього	18176
8.	Косівська ТГ	3754	29.	Спаська ТГ	181	50.	Коломийська ТГ	8785
	<i>Надвірнянський район</i>			<i>Івано-Франківський район</i>		51.	Городенківська ТГ	1833
	усього 17995			усього 54428		52.	Снятинська ТГ	1980
9.	Надвірнянська ТГ	2883	30.	Угринівська ТГ	789	53.	Гвіздецька ТГ	233
10.	Яремчанська ТГ	6282	31.	Бурштинська ТГ	1426	54.	Заболотівська ТГ	907
11.	Делятинська ТГ	1478	32.	Ямницька ТГ	318	55.	Отинійська ТГ	833
12.	Ланчинська ТГ	210	33.	Солотвинська ТГ	1254	56.	Печеніжинська ТГ	1039
13.	Переріслянська ТГ	122	34.	Богородчанська ТГ	1842	57.	Чернелицька ТГ	254
14.	Пасічнянська ТГ	587	35.	Лисецька ТГ	360	58.	Коршівська ТГ	284
15.	Поляницька ТГ	3639	36.	Галицька ТГ	1430	59.	Матеївецька ТГ	376
16.	Ворохтянська ТГ	2794	37.	Дзвиняцька ТГ	413	60.	Нижньовербізька ТГ	817
17.	Болехівська ТГ	1378	38.	Рогатинська ТГ	1552	61.	Підгайчиківська ТГ	342
18.	Брошнів-Осадська ТГ	815	39.	Букачівська ТГ	146	62.	П'ядицька ТГ	493

Звертаю увагу, що йдеться про офіційно зареєстрованих облікованих ВПО. Водночас, в останньому звіті Міжнародної організації міграції – провідної міжурядової організації в сфері міграції, станом на квітень 2014 року кількість ВПО, які фактично перебувають в Івано-Франківській області, оцінено в 98000 осіб (дані Департаменту соціальної політики Івано-Франківської ОДА/ОВА – 116648), тих, що повернулися на місця свого проживання 60000 осіб [17].

Однак офіційна статистика, очевидно, не віддзеркалює всього масштабу явища, оскільки вона стосується тільки тих громадян, які офіційно зареєструвалися для отримання соціальної допомоги. Слід урахувати, що попри численні заяви Президента України та інших очільників держави, лідерів зарубіжних держав, міжнародних організацій і об'єднань, багатьох політиків про гібридну війну, ухвалені акти про РФ як державу-терориста, запроваджені санкції, стійке переконання більшості українських громадян у тому, що це війна, – офіційно задекларовано, що з 14.04.2014 р. на сході України проводилась Антитерористична операція (30.04.2018 – 24.02.2022 р. – операція Об'єднаних сил), а з початку повномасштабної агресії РФ введено правовий режим воєнного стану, що черговий раз разом з мобілізацією продовжено Верховною Радою України до 11 серпня 2024 року. Як наслідок, на громадян, які змушені покинути свої домівки через бойові дії, не поширюється прийнятий у міжнародному праві статус «біженців». Відповідно, та допомога, що надається державними структурами є мінімальною й, очевидно, є неадекватною втраченому та не забезпечує гідного життєвого рівня ВПО, значна частина з них не зареєструвалася в такому статусі, а впродовж останніх двох років отримала прихисток в інших країнах. До того ж, чимало людей переміщуються хвилеподібно тільки в сусідні «більш спокійні» райони, які знаходяться під контролем Збройних сил України. Наразі в українському суспільстві частка вимушених переселенців від 10% до 16% від загальної

чисельності населення. Динаміка коливається залежно від перебігу бойових дій та зовнішніх міграційних процесів (імміграції та реєміграції).

Вирішення проблем ВПО вимагає значних фінансових витрат, що істотно обмежені в умовах воєнного стану, та організаційних зусиль органів державної влади і органів місцевого самоврядування, дії яких, однак, не є достатньо ефективними. За цих умов виявилися кращі риси ментальності українців – чимало громадян, окремі громадські організації і релігійні громади взяли ВПО під свою опіку.

Водночас внутрішнє переміщення спричинило й нові виклики для територіальних громад, що їх приймають, зокрема й безпекового характеру. Причини їх виникнення різні – воєнні, політичні, правові, соціально-економічні, демографічні, ментальні та ін., різняться залежно від регіональної структури розселення ВПО, рівня соціалізації вимушених переселенців у місцях їхнього нового фактичного проживання та й спроможності самих територіальних громад.

Для розуміння змісту діяльності владних структур у безпековій сфері використаємо сформульоване в Законі України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII визначення: «громадська безпека і порядок – захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз» (пункт 3 частини першої статті 1) [13].

Безпековий характер, насамперед, мають підстави і спосіб переміщення громадян із зони бойових дій, тимчасово окупованих територій, що здійснюються уповноваженими органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування, як добровільно, так і, у визначених законодавством випадках, у примусовому порядку.

Погодимося з висновками експертного дослідження «Аналіз загроз національній безпеці у сфері внутрішньої політики (експертне опитування)», проведеного у квітні-травні 2023 р. Центром внутрішньополітичних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень, що збройна агресія призвела до появи нових ліній «соціальних розломів». Серед них експертами визначено: «розпад локальних громад вздовж лінії фронту, а також на окупованих територіях, релокація або знищення підприємств, установ, зникнення релігійних громад, розрив сімейних і дружніх зв'язків. Як наслідок – руйнування чи докорінна трансформація локальних ідентичностей, потреба в «перезавантаженні» локальних міфів» [1, с. 7]. Очевидно, на наш погляд, істотно вплинули на появу цього явища викликані війною міграційні процеси і внутрішнє переміщення зокрема.

Водночас, зауважимо, що чинне законодавство України не містить норм і приписів, які б акцентували увагу на проблемах безпеки ВПО саме на рівні громад. І це, на наш погляд, закономірно впливає із самої природи внутрішнього переміщення. Стаття 14 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», яка має промовисту назву «заборона дискримінації» декларує, що «внутрішньо переміщені особи користуються тими ж правами і свободами відповідно до Конституції, законів та міжнародних договорів України, як і інші громадяни України, що постійно проживають в Україні. Забороняється їх дискримінація при здійсненні ними будь-яких прав і свобод на підставі, що вони є внутрішньо переміщеними особами» (частина перша статті 14) [12]. Це дає підстави акцентувати, що на ВПО поширюються всі норми чинного законодавства, як і на інших членів територіальних громад й виокремлювати безпекові виклики можна тільки умовно щодо конкретних ситуацій.

Саме органи місцевого самоврядування є найближчими до індивідуальних проблем і потреб осіб, які перемістилися в нові територіальні громади, мають відповідні ресурси та засоби для вирішення цих проблем. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 р. № 1706-VII надає певні повноваження щодо забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану [12]. Як вдомо, нормативно-правове закріплення їх повноважень є належним, але не завжди активно використовується. Саме тому доцільно залучати громадські організації, що представляють інтереси ВПО, до підготовки та реалізації місцевих політик і програм.

Показовими є результати соціологічних досліджень Київського міжнародного інституту соціології, проведених ще 2016 року серед ВПО і мешканців громад, що їх приймають. Зокрема, вони свідчать, що мешканці громад, що приймають, декларують переважно позитивне (дуже добре – 16%, скоріше добре – 27%) або нейтральне (44%) ставлення до ВПО. Тільки 5% опитаних висловили негативне ставлення, а 8% зазначили, що ставлення до вимушених переселенців залежить від них самих [3, с. 33]. 60% опитаних членів громад, що приймають, зовсім не відчують або скоріше не відчують присутності ВПО у своєму населеному пункті. Для 33% респондентів їхня присутність стала відчутною (25% – скоріше відчутна, 8% – дуже відчутна). Більшість опитаних зазначили, що не бачать жодних наслідків появи ВПО у своєму місті чи селі – ні позитивних (66%), ні негативних (62%) [3, с. 29].

Наведене свідчить не стільки про потребу забезпечувати безпеку як самим переселенцям, так і місцевому населенню, як їх взаємодію з місцевою владою. На запитання, «чи докладає місцева влада зусилля для вирішення проблем, що виникають у переселенців, які проживають у Вашій місцевості?» 28% опитаних місцевих мешканців вважають, що «так», 29% дотримуються протилежної думки. Загалом четверо з десяти

(41%) мешканців громад, що приймають, вважають, що місцевій владі слід докладати більше зусиль для вирішення проблем вимушених переселенців [3, с. 42–43].

Після повномасштабного вторгнення з'явилася низька досліджень Міжнародної організації міграції (МОМ), окремі з яких віддзеркалюють безпекові аспекти. Так, станом на липень 2022 року більшість ВПО, які почували себе у повній небезпеці, перебували на сході – 3 %, у повній безпеці – тільки 16 % [4].

У червні 2023 року МОМ звернула увагу на те, що в Україні на національному рівні проблеми переміщеного населення оберталися навколо безпеки і захищеності, участі в житті громади та вирішення громадських питань, а також покриття основних витрат. При цьому 63 % опитаних ВПО вказували на серйозність і частоту безпекових інцидентів у поточному місці проживання, 26 % на нездатність брати участь у суспільному житті [5].

У період з 10 березня до 11 квітня 2024 року МОМ провела 16-й раунд Загального обстеження населення (GPS) – дуже репрезентативну оцінку внутрішнього переміщення в Україні. Показово, що в цьому дослідженні проблеми безпеки розглядаються тільки в контексті повернення ВПО до місць постійного проживання. На запитання про плани щодо майбутнього переїзду більшість ВПО (57 %) висловили намір залишитися в нинішньому місці проживання, тоді як 34 % повідомили, що розглядають можливість переїзду в інше місце або повернення в район свого походження. Серед тих, хто планує переїхати, 60 % заявили, що повернуться в місця свого походження після закінчення війни, тоді як близько третини не знають, коли вони можуть повернутися [17]. Це пов'язано зі сприятливою безпековою ситуацією, яку опитані ВПО назвали основною причиною переїзду до нинішнього місця проживання.

Безпековим викликом стала політична соціалізація ВПО у місцях їхнього нинішнього проживання. Під політичною соціалізацією розуміємо процес сприйняття громадянами ідей, політичної позиції та поведінки, що є типовими для спільноти місця їх тимчасового перебування» [2, с. 206]. Політична соціалізація передбачає засвоєння політичних цінностей і норм, потрібних для адаптації в новому середовищі проживання.

Адаптація до нового етносередовища, сприйняття цінностей, почуттів та переконань, що домінують серед місцевого населення, розвиток суспільної активності ВПО відбуваються по-різному. Даються взнаки тривале зомбування російськими засобами масової інформації та місцевими сепаратистами, штучно сформовані, зокрема, негативні стереотипи про «галичан-бандерівців». Неоднозначним є ставлення окремих політичних партій й інших громадських формувань до ВПО у різних регіонах, місцевих мешканців, зокрема, щодо мобілізації ВПО. Певну напругу, особливо в громадах зі значною кількістю ВПО, викликає ситуація, пов'язана із реалізацією їх конституційного права як громадян України на участь у справах територіальної громади. Хоча ВПО через вимушене переміщення стали новими членами територіальних громад, що приймають, вони все ж не отримали можливість формувати органи місцевої влади шляхом участі в місцевих виборах. Закономірно, у суспільстві з'явилося питання: чи можна вважати ВПО повноцінними членами громад, у яких вони проживають?

Політична соціалізація як безпековий чинник безпосередньо пов'язана з професійною соціалізацією вимушених переселенців, оскільки продуктивна професійна діяльність визначає рівень загального психологічного благополуччя людини [15, с. 90]. Аналіз діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, зокрема Івано-Франківської області, засвідчує розуміння їх посадовими особами потреб ВПО, передусім, соціально-економічних. Реальним прикладом, що

очевидно надалі матиме істотний економічний ефект для територіальних громад, є створення умов для релокації бізнесу, що працює, з тимчасово окупованих територій (на які не поширюється фактичний контроль української влади внаслідок їх окупації РФ), а також створення нових робочих місць місцевими суб'єктами господарювання для працевлаштування ВПО. У центрах зайнятості територіальних громад введено посади кар'єрних радників, зокрема, для роботи з ВПО, розроблено систему освітніх послуг для перекваліфікації переселенців.

За даними Івано-Франківської ОДА/ОВА за сприяння Уряду до нашої області перемістили свої виробничі потужності 80 великих підприємств. Загалом же на Івано-Франківщині продовжили розвиток підприємництва майже 200 суб'єктів господарювання. Тільки за підтримки платформи SaveBusinessNow в Івано-Франківській територіальній громаді з 2022 року розпочали роботу 53 суб'єкти господарювання малого і середнього бізнесу, окремі з яких швидко переформатували бізнес на інший вид діяльності. 10 обрали для своєї діяльності – Коломийську міську громаду тощо. З початку повномасштабної агресії РФ проти України здійснено переміщення на Івано-Франківщину закладів вищої освіти з тимчасово окупованих територій. Серед них – Донбаська національна академія будівництва і архітектури, Луганський державний університет внутрішніх справ імені Едуарда Дідоренка. З квітня 2022 р. успішно функціонує на базі Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Херсонський державний університет.

Водночас, погодимося з Л. Наливайко і А. Коршун, що «внутрішньо переміщені особи недостатньо залучені до участі в ухваленні управлінських рішень на місцевому рівні в межах форм партисипативної демократії, що прямо впливає на реалізацію їхніх публічних та приватних інтересів. Відсутність стійкого й ефективного діалогу вимушених переселенців з органами місцевого самоврядування призводять до того, що

муніципальні соціально-економічні програми не достатньо орієнтовані на вирішення проблем їхньої інтеграції» [11].

Вирішенню безпекових проблем повинне сприяти розроблення та реалізація відповідних програм органами державної влади і органами місцевого самоврядування. Ще в жовтні 2022 року Міністерство внутрішніх справ України презентувало проєкт національної концепції «Безпечна громада», що мала на меті формування передумов для створення нового рівня безпеки територіальних громад. Критеріями оцінювання безпеки будуть комплексність, результативність, збалансованість, доцільність, що, своєю чергою, характеризуються наявністю та готовністю безпекових управлінських структур, своєчасністю надання безпекових услуг тощо [9].

На вирішення цих завдань спрямоване, зокрема, створення в межах проєкту «Безпека територіальних громад» Центрів безпеки, де працюють поліцейські, медики та рятувальними. Наразі в Україні утворено 47 таких центрів, із них чотири в окремих громадах Івано-Франківської області, зокрема в с. Білоберізка, Хриплин, Яблуниця. Головною метою створення центрів безпеки є забезпечення доступності публічних послуг, що надаються населенню територіальних громад – передусім забезпечення захисту населення і територій від пожеж та надзвичайних ситуацій, а також дотримання громадської безпеки. Діяльність Центру безпеки спрямовано на задоволення потреб громади в комплексному забезпеченні безпеки – як у сфері цивільного захисту, так і у сфері громадського порядку. Такий центр є опорним і координаційним щодо інших місцевих та добровільних пожежно-рятувальних підрозділів громади, якщо вони у цій громаді є [14].

Перспективний проєкт – Центри життєстійкості, що реалізується Міністерством соціальної політики України з січня 2024 року. В Україні вже запрацювали 73 таких центри, що допомагають місцевим жителям

відновлюватися після кризових ситуацій, долати стреси. Загалом цього року таких просторів в Україні буде понад 200 [10]. На Прикарпатті буде 16 таких Центрів, зокрема, в таких територіальних громадах: Богородчанській, Бурштинській, Івано-Франківській, Коломийській, Надвірнянській, Тисменицькій. Ідеться про простори, де кожен зможе безоплатно отримати психологічну допомогу та проконсультуватися щодо різних соціальних питань.

Висновки. Отже, внутрішнє переміщення громадян, спричинене війною РФ проти України, починаючи з 2014 р., набуло великого розмаху з повномасштабною збройною агресією й стало істотною проблемою. Водночас, безпекові виклики, пов'язані із ВПО, очевидно не вимагають окремої актуалізації, оскільки йдеться про громадян України, які вимушено покинули місця свого постійного проживання, але користуються всією повнотою конституційних прав і свобод. Пов'язані з ними проблемами вирішуються органами місцевого самоврядування у взаємодії з органами державної влади. Однак, залишаються актуальними проблеми професійного працевлаштування ВПО, вирішення нагальних базових потреб внутрішніх переселенців у різних сферах, забезпечення їхнього доступу до якісних адміністративних та соціальних послуг. З цією метою слід максимально ефективно використовувати механізм міжнародної гуманітарної та державної підтримки ВПО. Актуальною залишається й потреба допомоги громадськості у виявленні правоохоронними органами для притягнення до відповідальності осіб за колабораційну діяльність. По мірі звільнення Збройними силами України захоплених агресором територій окремі особи, які співпрацювали з окупантами, прагнуть заховатися, отримавши статус ВПО в інших громадах. Залучення ВПО до повсякденного життя місцевих громад, вирішення їх проблем все більше стає складником політики надання безпекових послуг територіальними громадами, спрямованої на

підвищення безпеки та комфорту в громадах, потребують посилення співпраці між громадами. За відсутності довготривалих рішень для реінтеграції ВПО їх кількість, імовірно, може зростати. Крім невизначеності перебігу бойових дій, часу завершення війни на кількісне зростання ВПО істотний вплив може мати повернення частини громадян України із інших країн внаслідок прогнозованої зміни міграційної політики держав-членів Європейського Союзу та інших держав світу щодо біженців, зокрема з України. Дальша доля ВПО істотно залежатиме від їхньої власної самоорганізації та співпраці з ними місцевих громадських організацій щодо залучення ВПО до активного життя територіальних громад, надання потрібної допомоги у створенні та діяльності їхніх об'єднань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз загроз національній безпеці у сфері внутрішньої політики (експертне опитування). Національний інститут стратегічних досліджень : центр внутрішньополітичних досліджень. 14 липня 2023 року. Київ : НІСД, 2023. 30 с. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.06>.

2. Дерев'янка С. Внутрішньо переміщені особи : проблеми політичної соціалізації в Галичині. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2017. Вип. 1. С. 199–216. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2017_1_15.

3. Звіт за результатами всеукраїнського опитування внутрішньо переміщених осіб та мешканців приймаючих громад. Київський міжнародний інститут соціології. *КМІС* : веб-сайт. 61 с. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20160111_Shpiker-report/Rep_Internews.ukr.pdf.

4. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні : опитування загального населення. Раунд 13 (16 березня 2022 року). Представництво Міжнародної організації міграції в Україні. URL:

https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd1461/files/reports/IOM%20IDP%20Estimates%20UKR%2016MAR2022_Round%201%20full%20report_UKR%20%281%29_1.pdf.

5. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні : опитування загального населення. Раунд 13 (червень 2023 року). Представництво Міжнародної організації міграції в Україні. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd1461/files/reports/IOM_Ukraine_Internal%20Displacement%20Report_Round%2013%20%28June%202023%29_ENG-UKR.pdf.

6. Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення. *Агентство ООН у справах біженців* : вебсайт. 27 с. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf>.

7. Лопушинський І., Мосора Л., Озьмінська І., Сеньків М. Державна політика України щодо внутрішньо переміщених осіб : механізми формування та реалізації. *Координати публічного управління : електронне наукове фахове видання*. 2023. № 1. С. 98–127. <https://doi.org/10.62664/cpa.2023.01.05>.

8. Міністерство соціальної політики України. Аналітика : кількість зареєстрованих облікованих ВПО. URL: www.ioc.gov.ua/dashboardVpo/.

9. МВС презентувало проєкт національної концепції «Безпечна громада» [Міністерство внутрішніх справ України, 07.10.2022]. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/news/mvs-prezentovalo-projekt-nacionalnoyi-koncepciyi-bezpecna-gromada>.

10. Мінсоцполітики : Центри життєстійкості можуть з'явитися у кожній громаді [24.01.2024 р.]. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/23466.html>.

11. Наливайко Л. Р., Коршун А. А. Правовий статус внутрішньо переміщених осіб : теорія та практика : монографія. Київ : Хай-Тек Прес, 2023. 192 с.
12. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. *Відомості Верховної Ради України (далі – ВВР)*. 2015. № 1. Ст. 1; поточна ред. Ред. від 30.12.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.
13. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *ВВР*. 2018. № 31. Ст. 241; поточна ред. Ред. від 31.03.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/ed20230331#Text>.
14. Центри безпеки. Добровільна та пожежна місцева охорона. URL: <https://dmpo.dsns.gov.ua/uk/diyalnist/centri-bezpeki>.
15. Blynova O., Derevianko S., Ivanova O., Popovych I., Sepúlveda E., Guillermo J. Professional relevance of potential labor emigrants. *Revista Notas Históricas y Geográficas*. 29 Julio – Diciembre 2022. P. 88–106. URL: <http://www.scopus.com/inward/record.url?eid=2-s2.0-85129893653&partnerID=MN8TOARS>.
16. Global Report on Internal Displacement 2024 [Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC) 2024]. 128 p. URL: <https://api.internal-displacement.org/sites/default/files/publications/%20IDMC-GRID-2024-Global-Report-on-Internal-Displacement.pdf>.
17. Ukraine – Internal Displacement Report – General Population Survey. Round 16 (April 2024). URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-16-april-2024>.

REFERENCES

1. Analiz zahroz natsional`nii bezpetsi u sferi vnutrishnoi polityky (ekspertne opytuvannia) – *Analysis of threats to national security in the field of domestic policy (expert survey)* (2023). Natsional`nyi instytut stratehichnykh doslidzhen` : tsentr vnutrishnopolitychnykh doslidzhen`. 14 lypnia. Kyiv :

NISD, 30 s. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.06>.
[in Ukrainian]

2. Derevianko, S. (2017). Vnutrishno peremishcheni osoby : problemy politychnoi sotsializatsii v Halychyni – *Internally displaced persons : problems of political socialisation in Galicia*. Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsional`nykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy *Scientific notes of I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine*. 1, 199–216. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2017_1_15. [in Ukrainian]

3. Zvit za rezul`taty vseukrains`koho opytuvannia vnutrishno peremishchenykh osib ta meshkantsiv pryimaiuchykh hromad (2016) – *Report on the results of an all-Ukrainian survey of internally displaced persons and residents of host communities*. Kyivs`kyi mizhnarodnyi instytut sotsiologii. KMIS : vebсайт. 61 s. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20160111_Shpiker-report/Rep_Internews.ukr.pdf. [in Ukrainian]

4. Zvit pro vnutrishnie peremishchennia v Ukraini : opytuvannia zahalnoho naselennia (2022) – *Report on internal displacement in Ukraine : a survey of the general population*. Raund 13 (16 bereznia). Predstavnytstvo Mizhnarodnoi orhanizatsii mihratsii v Ukraini. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd1461/files/reports/IOM%20IDP%20Estimates%20UKR%2016MAR2022_Round%201%20full%20report_UKR%20%281%29_1.pdf. [in Ukrainian]

5. Zvit pro vnutrishnie peremishchennia v Ukraini : opytuvannia zahal`noho naselennia (2023) – *Report on internal displacement in Ukraine: a survey of the general population*. Raund 13 (cherven). Predstavnytstvo Mizhnarodnoi orhanizatsii mihratsii v Ukraini. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd1461/files/reports/IOM_Ukraine_Internal

[%20Displacement%20Report_Round%2013%20%28June%202023%29_ENG-UKR.pdf](#). [in Ukrainian]

6. Kerivni pryntsypy z pytan` vnutrishnoho peremishchennia – *Guiding principles for internal displacement*. Ahentstvo OON u spravakh bizhentsiv : vebsait. 27 s. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IDPersons/GPUkranian.pdf>. [in Ukrainian]

7. Lopushyns`kyi, I., Mosora, L., Ozmins`ka, I., Senkiv, M. (2023). Derzhavna polityka Ukrainy shchodo vnutrishno peremishchenykh osib : mekhanizmy formuvannia ta realizatsii – *State policy of Ukraine on internally displaced persons : mechanisms of formation and implementation*. Koordynaty publichnoho upravlinnia : elektronne naukove fakhove vydannia – *Coordinates of public administration : electronic scientific professional edition*. 1, 98–127. <https://doi.org/10.62664/cpa.2023.01.05>. [in Ukrainian]

8. Ministerstvo sotsial`noi polityky Ukrainy. Analityka : kil`kist` zareiestrovanykh oblikovanykh VPO – *Ministry of Social Policy of Ukraine. Analytics : number of registered IDPs*. URL: www.ioc.gov.ua/dashboardVpo/ [in Ukrainian]

9. MVS prezentovalo proiekt natsionalnoi kontseptsii «Bezpechna hromada» (2022) – *MIA presents draft national concept «Safe Community»* [Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy, 07.10.]. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/news/mvs-prezentovalo-projekt-nacionalnoyi-koncepciyi-bezpecna-gromada>. [in Ukrainian]

10. Minsotspolityky : Tsentry zhyttiistiikosti mozhut` z'avytysia u kozhnii hromadi (2024) – *Ministry of Social Policy : Resilience centres may appear in every community*. 24.01. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/23466.html>. [in Ukrainian]

11. Nalyvaiko, L. R., Korshun, A. A. (2023). Pravovyi status vnutrishno peremishchenykh osib : teoriia ta praktyka – *Legal status of internally displaced*

persons : theory and practice : monohrafiia. Kyiv : Khai-Tek Pres, 192 s.
[in Ukrainian]

12. Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib (2014) – *On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons* : Zakon Ukrainy vid 20.10.2014 r. № 1706-VII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (dali – VVR). 2015. № 1. St. 1; potochna red. Red. vid 30.12.2023 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>. [in Ukrainian]

13. Pro natsional`nu bezpeku Ukrainy (2018) – *On the national security of Ukraine* : Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 r. № 2469-VIII. VVR. 2018. № 31. St. 241; potochna red. Red. vid 31.03.2023 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/ed20230331#Text>. [in Ukrainian]

14. Tsentry bezpeky. Dobrovil`na ta pozhezhna mistseva okhorona – *Security centres. Voluntary and fire local protection*. URL: <https://dmpo.dsns.gov.ua/uk/diyalnist/centri-bezpeki>. [in Ukrainian]

15. Blynova, O., Derevianko, S., Ivanova, O., Popovych, I., Sepúlveda, E., Guillermo, J. (2022). Professional relevance of potential labor emigrants. *Revista Notas Históricas y Geográficas*. 29 Julio – Diciembre 2022. P. 88–106. URL: <http://www.scopus.com/inward/record.url?eid=2-s2.0-85129893653&partnerID=MN8TOARS>. [in English]

16. Global Report on Internal Displacement (2024). [Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC)]. 128 p. URL: <https://api.internal-displacement.org/sites/default/files/publications/%20IDMC-GRID-2024-Global-Report-on-Internal-Displacement.pdf>. [in English]

17. Ukraine – Internal Displacement Report – General Population Survey (2024). Round 16 (April). URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-16-april-2024>. [in English]

(Одержано 30 травня 2024 року)